

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАНЕСЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

І.В. Глуценко

*начальник відділу розслідування злочинів
у сфері службової діяльності слідчого управління
ГУМВС України в м. Києві,*

А.В. Дрозд

*слідчий слідчого управління ГУМВС України
в м. Києві*

Постановка проблеми. Формування в Україні правової, демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст.3 і ст.27 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеки визначаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне (абсолютне) право на життя та здоров'я особи. Обов'язок держави захищати життя та здоров'я особи людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Актуальність проблеми полягає в тому, що такий злочин, як умисні тяжкі тілесні ушкодження існував протягом усієї історії людства, за різних умов і обставин. Історичний досвід свідчить, що саме в період докорінних суспільних змін, соціально-економічного устрою спостерігається значне зростання рівня злочинності в цілому, а особливо – насильницьких злочинів, до яких відноситься нанесення тяжких тілесних ушкоджень. Аналіз законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень слід розпочинати з найдавніших часів, коли закладалися основні підвалини поняття цього злочину – з часів становлення Київської Русі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження історії розвитку кодифікації кримінального права, у тому числі питань відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень, проводилася багатьма науковцями. Зокрема, цим питанням приділяли увагу такі вчені, як: С. Абельцев, Ю. Аленіна, Ю. Антонян, М. Бажанов, Р. Базаров, А. Волобуєв, С. Десницький, В. Дрюмін, А. Закалюк, В. Звирбуль, Ю. Карпа, І. Карпець, О. Кваша, Я. Ковельський, Д. Корецький, Н. Кузнецова, В. Кукольник, В. Кульчицький, Е. Побігайко, М. Погорецький, Д. Ривман, Є. Самовичев, В. Сташис, Н. Таганцев, В. Тацій, В. Туляков, Л. Удалова, В. Устинова, Л. Черепній, М. Шаргородський та ін.

Метою цієї статті є аналіз та висвітлення історичних етапів розвитку законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень на території України.

Основні результати дослідження. Злочини проти життя та здоров'я, у тому числі нанесення тяжких тілесних ушкоджень, є одним із найдавніших злочинів у кримінальному праві. Дослідження історії кримінального права дає змогу проаналізувати його розвиток у сфері охорони життя та здоров'я.

Історію українського права прийнято ділити на декілька періодів: 1) першим вважається період звичаєвого (неписаного) кримінального права. Воно застосовувалося, як правило, в рамках звичаїв і традицій; 2) другий пов'язаний з виникненням писемності та появою законодавства Давньої Русі; 3) третій етап розвитку пов'язаний з кримінальним правом централізованої держави. Він починається прийняттям воїнського артикула Петра I (1715 р.). Після його відміни набрало чинності «Уложения про покарання кримінальні й виправні»; 4) четвертий етап становлення кримінального права відносять епоху радянського кримінального права; 5) п'ятий етап розвитку кримінального законодавства – прийняття першого кодексу незалежної України – КК України від 05.04.2001 р по теперішній час [1].

Отже, розглядаючи перший етап, слід відзначити, що заборона на вбивство та побиття була одним із перших табу в людській культурі. Багато в чому це пояснюється необхідністю продовження роду і зміцнення суспільства. Безкарність вбивства та тяжких тілесних ушкоджень загрожувала людству винищенням, тому з самого спочатку ці суспільно-небезпечні діяння отримали засудження і заборонену в локальних співтовариствах – родах, племенах тощо. Зі становленням більших людських співтовариств аж до державних об'єднань, таке табу здобуло форму закону, обов'язкового для всіх його членів.

Відомо, що перші законодавчі акти як письмові, систематизовані зведення норм поведінки та заборон склалися на підставі загальноприйнятих норм моралі та звичаїв, формалізованих і закріплених у законах. Джерела архаїчного права вирізнялися своєю примітивністю. В них не виділялося кримінальне право, і не було визначення поняття та ознак злочину, як не було і класифікації злочинів та покарань [2, с.109].

На стадії свого зародження право намагалося регулювати лише найбільш суттєві суспільні відносини. Такими були передусім ті, що породжувалися соціальними конфліктами. Як зазначив англійський історик права Мен, чим більш давнім є кодекс, тим більш повно у ньому виражений кримінальний розділ [3, с. 226].

Надзвичайний вплив на розвиток права мали християнські релігійні норми та норми канонічного права. Вони регулювали широкий спектр суспільних відносин, у тому числі кримінальних, тоді як національні правові системи європейських країн були у зародковому стані, а потім сформувалися за безпосереднього впливу норм канонічного права, а також при релігійних обрядах, літературних нормах XI–XII століть [4, с.165]. Ту ж часткову «підміну» державного регулювання церковно-правовим ми бачимо і на Русі одразу після її хрещення в 988 р.

Проаналізувавши Біблію та інші релігійні джерела, знаходимо вираження релігійних постулатів у майбутніх кримінальних законах. Усім відомі Заповіді Божі, хоча вони і є моральними нормами, в яких формулювалися вимоги в абстрактній формі, більшість із них були відтворені у світських правових актах різних часів [5, с.20].

Отже, характеризуючи другий період, слід визначити, що у праслов'янському суспільстві VII–IX століть єдиним джерелом права був Закон

Руський, що склався у період «військової демократії» V–VI століть [6, с. 34]. З договорів великих князів Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) із греками вбачається, що Руській Правді передував Закон Руський. Текст цього Закону не дійшов до наших часів. Дослідники вважають, що, можливо, це був не законодавчий акт, а загальновизнаний на Русі звичай, на який опиралися князівські договори.

Угоди Київської Русі з Візантією передбачали покарання за злочини, які могли вчинити руські люди на території Візантії і греки на території Русі. У договорі 911 р. ішлося про взаємні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності за вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, крадіжку, інші злочини [7, с.84].

Найвідомішою пам'яткою давньоруського права, що містить норми про злочини і покарання, є Руська Правда у своїй ранній редакції (XI століття). Її положення ґрунтувалися переважно на звичаях. У цей період діяла «Руська Правда», яка існує у трьох редакціях: Коротка, Розширена та Скорочена. Ми досліджуватимемо Коротку редакцію Руської Правди з тієї причини, що в ній більш чітко висвітлено кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень. Розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень починається, саме, із Руської Правди. Початковий текст Руської Правди до нас не дійшов. Нині відомо 106 списків Руської Правди. Усі списки складені протягом XIII–XVII ст. Коротка редакція Правди як єдиний кодифікований акт, на думку дослідників, з'явилася наприкінці XI або на початку XII ст. Як пам'ятка права «Руська Правда» вперше була відкрита В. Татіщевим у 1738 р., тобто понад 260 років тому. Ще й сьогодні залишається спірним питання, чи є «Руська Правда» першим писаним джерелом права Київської Русі. Науковці припускають, що перші писані джерела права були і до Руської Правди, проте на сьогодні не збереглися. Л. Черепний припускає, що між 882 і 911 рр. був створений кодифікований акт ранньофеодального права, який послужив основою для Руської Правди Ярослава Мудрого [8].

Традиційного поділу тілесних ушкоджень на види, на відміну від чинного законодавства України про кримінальну відповідальність (умисні та необережні, а також легкі, середньої тяжкості та тяжкі), Коротка редакція Руської Правди, як вже зазначалося, не знає. Вона не розрізняє відповідальності залежно від суб'єктивної сторони злочину. В ній немає різниці між умислом і необережністю та розмежування умислу на прямий і непрямий. Хоча М. Грушевський, досліджуючи її, виділив і початки суб'єктивної оцінки: з точки зору наявності наміру та усвідомлення під час вчинення кримінального злочину. Вже в найдавнішій Правді карається намір удару, не доведеного до кінця (ст. 8), заподіяний удар (ст. 5), а також образа (ст. 7) відповідно накладенням штрафу в розмірі від 1 до 40 грн [9, с.360].

Отже, із змісту ст. 5 Короткої редакції Руської Правди можна припустити, що йдеться саме про тяжкі тілесні ушкодження. Караність цього злочину рівнозначна караності вбивства – 40 грн винагороди на користь потерпілого. Очевидно такий підхід до караності застосовувався і при пошкодженні ноги

потерпілого. Це впливає із ст.6, де сказано: якщо нога залишиться цілою, (але) якщо почне кульгати, то нехай усмиряють (винного) домочадці (пораненого). Термін «усмиряють» означає можливість застосування членами родини потерпілого (домочадцями) кровної помсти [1].

Із дослідження змісту ст.17 Короткої редакції Руської Правди можна зробити висновок, що розглянуті випадки кримінально-правового регулювання стосувалися лише вільних людей. До холопів та інших залежних людей (рядовичів, смердів, закупів, рабів) у випадку заподіяння ними тілесних ушкоджень вільній людині застосовувалася кровна помста. Каралося і приховування такого холопа його володарем. У цьому випадку володареві холопа треба було забрати холопа собі та заплатити за нього 12 грн, що можна розглядати як викуп за життя холопа. Очевидно, що такий підхід застосовували і у випадку вчинення вбивства вільної людини холопом або іншою залежною людиною. Холоп, інша залежна людина перебували під захистом свого володаря. Доказом цього є припис ст.33 Короткої редакції Руської Правди, де вказано: якщо без княжого розпорядження будуть мордувати смерда (то платити) 3 грн за образу; а за (мордування) огнищанина, тіуна і мечника – 12 грн. Заслуговує на увагу те, що кровна помста допускалась у випадку, коли хто-небудь буде побитий до крові або синців, якщо ж потерпілий за себе не може помститися, то нехай візьме собі з винного 3 грн. винагороди та ще й плату лікареві (ст.2). Перша особливість такого роду помсти полягала в тому, що право на помсту належало винятково потерпілому, а не його близьким родичам. Друга особливість (штраф) доповнювалася відшкодуванням потерпілому заподіяної злочином шкоди (плата лікареві). Третя особливість (докази визнавалася лише за наявності крові або синяків, а якщо їх не було, то показів свідків: якщо хто-небудь буде побитий до крові або до синців, то не шукати цьому чоловікові свідків; якщо на ньому не буде жодних слідів (побоїв), то нехай прийдуть свідки; якщо ж не може (привести свідків), то справі кінець (ст.2). Принагідно зазначимо, що доказом образи дією (ст.10) могли бути лише покази двох свідків. Іноземців у таких випадках приводили до присяги [10].

В оригіналах списки Руської Правди не поділені на пронумеровані статті (лише деякі з них мають назви окремих частин документа), і тільки пізніше такий поділ було здійснено з науковою метою. Отже, Коротка редакція Руської Правди як перший кодекс давньоруського права, який зберігся до нашого часу, заклала основи правового захисту життя та здоров'я особи, що знайшло свій подальший розвиток у наступних кодифікованих правових актах.

Слід зауважити, що Русь часів Правди, як правило, не сприймала калічницьких та тілесних покарань, притаманних візантійському праву тих часів, а застосовувала грошовий штраф на користь держави, який був основною мірою покарання і призначався за вчинення злочину проти особи або її майна (вбивство без корисливої мети, членушкодження, крадіжка тощо) [2, с. 112].

Після втрати Київською Руссю політичної незалежності українські землі увійшли до складу Литовського князівства, основним законодавчим актом якого, був Литовський Статут у редакціях 1529, 1566, 1588 рр.

У першій редакції Литовський Статут, як і Руська Правда, встановлює грошові стягнення на користь князя за вбивство та за інші злочини, які у Київській Русі карались кримінальним штрафом. Окрім того, деякі з цих штрафів, як і за часів Київської Русі, дорівнювали приватній винагороді. Так, за вбивство шляхтича на користь держави стягувався штраф («вина»), рівний головщині (I, VII, 1) (I, VII, 1 – означає I редакція Литовського Статуту, VII розділ, 1 артикул). Подібна рівновага встановлювалась й іншими артикулами. Наприклад, у I, VII, 29 зазначалося, що за вбивство під час бійки шляхтича винний має сплатити головщини 100 коп. грошей, а князю – також 100 коп. Зберігся і головний критерій поділу штрафу на розміри – за тяжкістю злочину. Найвищою сумою штрафу була «вина» у 100 коп. (за вбивство), 50 коп. і 30 коп. стягувалося відповідно за членушкодження і поранення [11, с.141-144].

Поступово під впливом польського та німецького права відбувається трансформація ставлення до покарання. II і III редакції Литовського Статуту передбачали покарання у вигляді смертної кари за вбивство; калічицькі покарання – за членушкодження та тюремне ув'язнення – за поранення: «III, розділ 11, артикул № 1: Коли б на чийсь шляхетський будинок навмисно, насильно був здійснений напад або напад і в тому будинку був би хто-небудь вбитий, зловмисник піддається смертній карі разом зі своїми спільниками. При цьому головщина повинна бути виплачена відповідно до стану вбитого в подвійному розмірі.

А коли б зловмисник кого-небудь поранив, то тільки він сам присуджується до смертної кари, а його спільники присуджуються до тюремного ув'язнення на дні башти як кримінальні злочинці терміном один рік і шість тижнів. А коли насильно наїхавши чи напавши, нікого не поранив і не вбив, але ознаки насилля залишив або шкоду причинив, тоді тільки за насилля буде платити 12 рублів грошей, а також відшкодувати збитки» [12, с.80].

Після входження українських земель до Литовського князівства і дії на території України Литовського Статуту поступово під впливом польського та німецького права відбувається трансформація ставлення до покарання і відхід від гуманістичних принципів, притаманних Руській Правді, за якими штраф був основним видом покарання і не мав на меті залякати винних.

На території України у XIII-XVII ст. діяло і Магдебурзьке право (найпоширеніше в Україні пам'ятки магдебурзького права: «Зерцало саксонів» (1536 р.), «Право цивільне Хелмінське» (1584 р.), «Порядок прав цивільних магдебурзьких» (1557-1559 рр.), «Артикули права магдебурзького» (1557 р.). Українським містам магдебурзьке право надали литовські князі, польські королі, російські царі, українські гетьмани. В цих пам'ятках немає згадок про тілесні ушкодження, тому ми не досліджували їх.

Переходячи до третього періоду, слід відзначити, що наукове осмислення кримінального права почалося у вітчизняному правознавстві саме у XVIII ст., про що свідчать праці Я. Козельського та С. Десницького. Згодом воно було продовжено на початку XIX ст. у дослідженнях П. Лодія, М. Балудянского та В. Кукольника. Але справжнє становлення відповідних галузей юридичної науки відбулося після заснування університетів, у яких були ство-

рені юридичні факультети, у середині ХІХ ст. [8]. Він починається прийняттям воїнського артикула Петра І (1715 р.). Після його відміни набрало чинності Кримінальне укладення 1903. Якщо розглядати Кримінальне укладення 1903 р., то злочину, які заподіюють шкоду здоров'ю, були зібрані в главі 23, яка називалася «Про тілесному ушкодженні і насильстві над особистістю». Складалася вона з 14 статей. Серед злочинів проти здоров'я Кримінальне укладення 1903 р. розрізняло склади тілесних ушкоджень, які залежно від тяжкості наслідків, що настали поділялися на тяжкі, досить тяжкі та легкі. Укладення 1903 р. виділяло дев'ять можливих ознак «досить тяжкого тілесного ушкодження»: втрата зору, слуху, мови, руки, ноги, дітородних частин організму, незабутнє спотворення особи, розлад здоров'я небезпечно для життя і душевна хвороба. Примітно, що тілесне ушкодження, небезпечно для життя (ст.467) поряд з основним складом містило і кваліфікований, обтяжений настанням смерті потерпілого. У цьому випадку караність діяння зростала – з восьми років каторги до десяти років з урахуванням підвищеного ступеня суспільної небезпеки даного виду насильницького посягання [13].

Також в Уложенні 1903 р. вказувалися критерії тяжкого тілесного ушкодження, а саме (відповідно до ст.468): має небезпечно для життя розлади здоров'я, які мали або постійний характер, або, хоча і тимчасовий, але, цитуючи статтю Кримінального уложення, «нарушавшие отправление органа тела». Характерно, що ст.468 також мала простий і кваліфікований склади, останній з яких передбачав настання наслідків вельми тяжкого тілесного ушкодження або смерті потерпілого. При цьому караність тяжкого тілесного ушкодження у порівнянні з більш небезпечним його видом була значно м'якше і полягала в поміщення винного у виправний будинок (на відміну від каторги за вчинення досить тяжкого тілесного ушкодження); за кваліфікований вид даного злочину тривалість терміну не могла бути менше трьох років.

Всі інші розлади здоров'я, не зазначені в ст.ст. 467 і 468 Уложення, оголошувалися легкими тілесними ушкодженнями і каралися за ст. 469 ув'язненням. Якщо ж вчинення даного злочину тягло за собою настання одного з наслідків досить тяжкого тілесного ушкодження або смерті, а також, якщо легка шкода здоров'ю заподіяно вагітній жінці, караність діяння визначалася за правилами найбільш тяжкого тілесного ушкодження, що передбачало тривалі терміни перебування на каторзі. Караність необережних злочинів даної групи встановлювалася в законодавстві окремо (ст.474) і передбачала арешт або грошову пеню у розмірі не вище 25 рублів, як альтернатива арешту при заподіянні легкого тілесного ушкодження з необережності. Обставинами, що обтяжують покарання, визнавалися ознаки, що враховують специфіку особи потерпілих (мати, законний батько, інший родич, священник, посадова особа, хто-небудь «из чинов караула, охраняющих Священную Особу Царствующего Императора или Члена Императорского Дома». До обставин, пом'якшуючих караність тілесних ушкоджень, визнавалися: «сильне душевне хвилювання», «насильство над особистістю», «тяжка образа з боку потерпілого». Зазначені ознаки, будучи в ряді випадків провокуючим моментом протиправної поведін-

ки винного, повинні були в обов'язковому порядку враховуватися при призначенні покарання [13].

Підсумовуючи сказане щодо Кримінального уложення 1903, можна відзначити, серед інших складів злочинів воно містило розгорнуту систему злочинів проти здоров'я людини, яка відрізнялася логічністю і послідовністю, відповідала високому рівню розвитку судової медицини та юриспруденції, але також можна сказати і про іншу сторону даного кримінального закону: воно налічувало 687 статей, що надавало йому характер деякої розпливчастості і невизначеності в розумінні окремих норм.

Розглядаючи четвертий етап становлення законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень відносять епоху радянського кримінального права, в історичному плані, починаючи з 1917 р. У період Жовтневої революції та громадянської війни, коли не було ще кримінальних кодексів, було видано відносно небагато кримінальних законів, що визначають відповідальність за різного роду злочини проти особистості. Нанесення каліцтв визнавалося судом тяжким злочином і суворо каралося. Про нанесенні каліцтв у цей період згадувалося в ряді спеціальних наказів Ради робітничих і селянських депутатів.

Про злочини проти здоров'я законодавство періоду встановлення Радянської влади згадувало переважно в законодавчих актах, що визначали компетенцію різних судових органів. Декрет про суд №1 не виокремлював із загальної підсудності місцевих судів найбільш тяжкі злочини проти особистості. Однак Декрет про суд №3, опублікований 20 липня 1918 р., надаючи особливо серйозне значення боротьбі з найбільш тяжкими злочинами проти особистості, відносив до ведення окружних народних судів справи про посягання на тілесну недоторканість громадян [14, ст. 589]. Видане 21 жовтня 1920 р. Положення «Про народний суд РРФСР» при визначенні підсудності згадувало про злочини, пов'язані із заподіянням тяжких ран і каліцтв [15, ст. 407].

З інших законодавчих актів, що стосуються злочинів проти особи була Інструкція комісії у справах неповнолітніх, прийнята спільною постановою Наркомпроса, Наркомздоров'я і НКЮ РРФСР у 1920 р. спеціально згадувала про порядок притягнення до відповідальності неповнолітніх старше 14 років, обвинувачених у заподіянні тяжких ран і каліцтв.

При розробці Кримінального кодексу РРФСР 1922 р в Особливу частину була включена п'ята глава «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи». Вона ділилася на п'ять розділів: вбивство, тілесні ушкодження і насильство над особистістю, залишення в небезпеці, злочини у сфері статевих відносин, інші посягання на особу і її гідність. У розділі «Тілесні ушкодження і насильство над особистістю» все тілесні ушкодження поділялися на тяжкі, менш тяжкі і легкі тілесні ушкодження.

Кримінальний кодекс РРФСР 1922 р. прямо не давав визначення легкого тілесного ушкодження. Однак, виходячи з поняття тяжкого і менш тяжкого тілесного ушкодження передбачалося, що до легкого тілесного ушкодження відносилося тілесне ушкодження, не є небезпечним для життя і викликає

короткочасний розлад здоров'я або не пов'язане з розладом здоров'я, але викликало порушення анатомічної цілісності тканин. Удари, побої або інші насильницькі дії, які заподіюють фізичний біль, також ставилися до тілесних ушкоджень, які КК РРФСР 1922 р. виділяв у самостійний склад злочину [16, ст.906].

Крім простого умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч.1 ст.149) КК РРФСР 1922 р. передбачав кваліфікований вид тяжкого тілесного ушкодження, коли від нього пішла смерть або воно було заподіяно шляхом катувань або мучення або стало наслідком нанесення систематичних, хоч би і легких тілесних ушкоджень (ч.2 ст.149).

Менш небезпечними видами умисного тяжкого тілесного ушкодження були тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання, викликаного протизаконним насильством або важкою образою з боку потерпілого, а також тілесне пошкодження, завдане при перевищенні меж необхідної оборони (ст.152).

Кримінальний кодекс РРФСР 1926 р. у главі шостій передбачав злочини проти особистості – життя, здоров'я, свободи і гідності людини. На відміну від КК РРФСР 1922 р. ця глава не ділилася на розділи. Крім цього, КК РРФСР 1926 р. істотно змінив систему тілесних ушкоджень. Він встановив поділ тілесних ушкоджень за їх тяжкості на два види: тяжкі (ст.142) і легкі тілесні ушкодження (ст.143).

Тяжким тілесним ушкодженням визнавалося тілесне ушкодження, що спричинило за собою втрату зору, слуху або будь-якого органу, непоправне знівечення обличчя, душевну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі значною втраатою працездатності.

Серед легких тілесних ушкоджень КК РРФСР 1926 р. розрізняв ушкодження, що заподіяло розлад здоров'я, і не заподіяли такого (ч.2 ст.143).

Різниця простого і кваліфікованого умисного тяжкого тілесного ушкодження проводилася КК РРФСР 1926 р. за тими ж ознаками, що і КК РРФСР 1922 р. Для наявності складу ч.2 ст.142 КК РРФСР (у редакції 1926 р.) було необхідно, щоб тяжкі тілесні ушкодження або викликали смерть потерпілого або були вчинені способом, що має характер мучення або катувань, або з'явилися результатом систематичних, хоч би і легких тілесних ушкоджень. Крім того, для кваліфікації злочину за ч.2 ст.142 КК РРФСР необхідно було встановлення в діянні суб'єкта необережної провини стосовно наступило результату – смерті потерпілого [17, с. 5].

Під муками або катуваннями, якими могло супроводжуватися нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розумілися пов'язані із заподіянням потерпілому особливо тяжких страждань, тобто будь-яке фізичне насильство над особистістю, пов'язане із заподіянням тривалих фізичних страждань чи такі, що відбуваються систематично.

Нарешті, склад умисного тяжкого тілесного ушкодження мався у результаті заподіяння потерпілому систематичних, хоч би і легких пошкоджень. Сюди ставилися багаторазові удари (побої), багаторазові легкі тілесні ушкодження тощо. Для наявності складу злочину з цього останньою ознакою

з суб'єктивної сторони, байдуже чи було тяжке тілесне ушкодження результатом умислу або необережності, достатньо було того, що легкі тілесні ушкодження наносилися навмисно. Отже, всяке необережне тяжке тілесне ушкодження, що стало результатом навмисного нанесення легких тілесних ушкоджень, утворювало склад злочину, передбаченого ч.2 ст.142 КК РРФСР.

Суттєвим проривом у законодавстві, що зіграла конструктивну роль, у створенні більш досконалої системи щодо кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень прийняття КК РРФСР 1960 р., який був введений у дію з 1 січня 1961 р.

Кримінальний кодекс РРФСР 1960р. змінив систему Особливої частини КК РРФСР 1926 р. Глава, що передбачала відповідальність за посягання на особистість, отримала назву «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи» і була перенесена з шостої позиції на третю. У цю главу були включені норми про тяжкі тілесні ушкодження.

Шкоду, заподіяну здоров'ю людини, КК РРФСР 1960 р. ділив на такі види: тяжке тілесне ушкодження (ст.108); менш тяжке тілесне ушкодження (ст.109); легке тілесне ушкодження, що спричинило за собою короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності (ч.1 ст.112), або не спричинило за собою таких наслідків (ч.2 ст.112).

Отже, якщо КК РРФСР 1926 р. фактично передбачав два ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, то КК РРФСР 1960 р. містив три ступені тяжкості тілесних ушкоджень. КК РРФСР 1960 р. розрізняв просте умисне тяжке тілесне ушкодження та кваліфіковане. У порівнянні з КК РРФСР 1926 р. КК РРФСР 1960 р. включив до складу простого умисного тяжкого тілесного ушкодження нові ознаки: небезпека для життя, розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину і переривання вагітності (ч.1 ст.108). Новою кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого ч.2 ст.108 КК РРФСР 1960 р., було вчинення даного злочину особливо небезпечним рецидивістом (у порівнянні з КК РРФСР 1926 р.).

Підсумовуючи даний етап слід відзначити, що новим етапом законодавчого закріплення норм злочинів проти життя стало прийняття КК УРСР 1960 р. У ньому були суттєво змінені норми попередніх кодексів шляхом включення додаткових кваліфікуючих ознак або внесення редакційних змін до диспозицій статей, зміни санкцій статей, криміналізації або декриміналізації окремих злочинів. Позитивним з точки зору юридичної техніки у КК 1960 р. було запровадження назв статей, які дозволяють краще орієнтуватися серед злочинів проти життя та стисліше формулювати той чи інший склад злочину. У цьому Кодексі у главі III «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності людини» виділені такі злочини проти здоров'я: тілесні ушкодження (статті 101-106); побої та мордування (ст.107) [18].

П'ятий етап історії українського права розпочався з прийняттям нового КК у 2001 р. У чинному КК України норми щодо злочинів проти життя та здоров'я розміщено в розділі II Особливої частини «Злочини проти життя та здоров'я особи». Незважаючи на те, що людина й її життя є в Україні найвищою соціальною цінністю, цей розділ чомусь розміщений після розділу

«Злочини проти основ національної безпеки України» [19]. Умисні тяжкі тілесні uszkodження ст.121 Кримінального кодексу України відносяться до злочинів проти здоров'я. До цієї ж групи відносяться: різні види тілесних uszkodжень (статті 121-125, 128), побої і мордування (ст.126), катування (ст.127), спеціальні види тілесних uszkodжень, такі, як зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст.130), а також зараження венеричною хворобою (ст.133) [20].

Зазначене зумовлює актуальність не лише теоретичного, а й історичного дослідження етапів розвитку законодавства України про тяжкі тілесні uszkodження. Адже тяжкі тілесні uszkodження були і залишається найбільш небезпечним та, на жаль, поширеним злочином, який посягає на невід'ємне право людини – право на життя та здоров'я.

Висновок. Наука кримінального права, а саме – розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень за законодавством України, постійно вдосконалювалась. Незважаючи на те, що чинний КК України є досконалішим порівняно з КК 1922, 1927, 1960 рр. виникає чимало проблем його застосування на практиці, зокрема й щодо злочинів проти життя та здоров'я особи. Але врахування історичних етапів кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень надасть змогу в подальшому розробити методичні рекомендації, що підвищить ефективність попередження та протидію злочинності на всій території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особливості розслідування умисного тяжкого тілесного uszkodження // Інтернет-сайт: e-Works/com/ua: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/3238_Osoblivosti_rozslidyvannya_umisnogo_tyajkogo_tilesnogo_yshkodjennya.html.
2. *Бережний С.* Вбивство в кримінальному праві України / С. Бережний // Вісник прокуратури. – 2007. – № 5(71). – С. 108-114.
3. *Кашанина Т.В.* Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы: [учеб. пособ.] – М., 1999. – 335 с.
4. *Берман Г.Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования. – М., 1999. – 624 с.
5. *Хавронюк М.І.* Історія кримінального права європейських країн: [монографія] / М.І. Хавронюк – К., 2006. – С. 192.
6. *Жильцов С.В.* Смертная казнь в истории России. – М. : Изд-во: «Зерцало», 2002. – С. 34.
7. *Сахаров А.Н.* Дипломатия Древней Руси. – М., 1987. – 128 с.
8. Аналіз норм існуючої нормативно-правової бази, що встановлюють відповідальність за нанесення тілесних uszkodжень // Електронна база знань Олбест: інтернет сайт: Allbest: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/law/3c0a65625b3bc78b4c43a88521216d36_0.html.
9. *Грушевський М.* Історія України-Русі: В 11-ти т. – Т.3 – К., 1993 – 460 с.
10. Коротка редакція Руської Правди: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.okpravo.info/pam/11.htm>.

11. Кудін С. Поняття кримінального штрафу за Руською Правдою та Литовським Статутом [Текст] / Кудін С. // Право України. – 2000. – №11. – С.141-145.
12. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посібн.] / [упорядн.: А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
13. Уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью // Электронная библиотека студента: «Библиофонд»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=559054>.
14. Собрание законодательства РФ. – 1995. – №17. – Ст.1471.
15. Собрание Узаконений РСФСР. – 1918. – №52. – Ст.589.
16. Собрание Узаконений РСФСР. – 1920. – №301. – Ст.589.
17. Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. – М., 1964. – 241 с.
18. Дурманов Н.Д. Понятие телесных повреждений по советскому уголовному праву // «Советское государство и право» 1956 г. – № 1.
19. Мусієнко Н.Є. Історичний розвиток термінів «злочин» і «покарання» в українському кримінальному праві: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2012/2fb087371ec51132acd1ca3c4c7cd6b0.pdf>.
20. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Особлива частина. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-28-11-45-41/17-2010-12-28-11-47-06/299-roz3.html?start=1>.

Глушченко І.В., Дрозд А.В. Історичні аспекти кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень

У даній статті розглядаються історичні аспекти розвитку законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень з часів становлення Київської Русі і до сьогодні.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, історичні періоди, тяжкі тілесні ушкодження.

Глушченко И.В., Дрозд А.В. Исторические аспекты уголовной ответственности за нанесение умышленных тяжких телесных повреждений

В данной статье рассматриваются исторические аспекты развития законодательства об ответственности за нанесение умышленных тяжких телесных повреждений со времен становления Киевской Руси и по сегодняшнее время.

Ключевые слова: уголовная ответственность, исторические периоды, тяжёлые телесные повреждения.

Gluschenko I.V., Drozd A.V. Historical aspects of criminal liability for intentional causing serious injury

This article discusses the historical aspects of legislation on liability for intentional causing grievous bodily harm from the time of formation of Kievan Rus to the present time.

Keywords: criminal liability, historical periods, grievous bodily harm

Стаття надійшла до редакції 30.03.2015.